

OSMANLI KRONİKLERİ IŞIĞINDA
SULTAN İBRAHİM VE DÖNEMİ (1640-1648)
IN THE LIGHT OF OTTOMAN CHRONICLES
SULTAN İBRAHİM AND HIS PERIOD (1640-1648)

BEKİR GÖKPINAR

Dr.

bgokpinar@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-1017-6037>

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute

S.10, Nisan | April 2020, Erzurum

ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received Date : 26.02.2020

Kabul Tarihi | Accepted Date : 02.04.2020

Sayfa | Pages : 1-22

 <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.129>

www.etusbe.com

<https://dergipark.org.tr/etusbed>

This article was checked by

 iThenticate

OSMANLI KRONİKLERİ IŞIĞINDA SULTAN İBRAHİM VE DÖNEMİ (1640-1648)

Bekir GÖKPINAR

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), S.10, Nisan 2020, Sayfa: 1-22

ÖZ

Sultan İbrahim, 1640-1648 yılları arasında saltanat sürmüş olup, döneminde çok dikkat çekici bir olay olmamakla birlikte şahsiyeti çok tartışılmıştır. Babası I.Ahmed ve annesi Kösem Sultan'dır. Kendisinden önce kardeşleri Osman ve Murad padişahlık yapmışlardır. XVII. yüzyılda Osmanlı Devletinde siyasi, ekonomik, idari, askeri ve sosyal birçok alanlarda kriz ve değişimler olmuştur. Buna ilave olarak Osmanlı hanedanı için de çok ilginç bir durum gerçekleşmiştir. Zira İbrahim, IV. Murad'ın son döneminde Osmanlı hanedanının hayatta kalan tek erkek üyesidir. Bu durum Osmanlı hanedanında saltanat için risk oluşturmuştur. Uzun süre sarayda tecrit edilmiş bir hayat yaşadığı için saltanatı süresince bazı uygunsuz tavırları onun akli melekelerinde problem olduğu şeklinde anlaşılmıştır. Aslında şehzadeligi döneminden gelen psikolojik rahatsızlıklar nedeniyle zaman zaman devlet işlerinden kendini çekmiş, bunun sonucunda da etrafındaki insanların nüfuzunun artmasına yol açmıştır. Bu da yönetimde zaman zaman istikrarın bozulmasına sebep olmuştur. Bu dönemde yaşanan en önemli dış olay ise Girit seferlerinin başlamasıdır. Çalışmada Sultan İbrahim'in tahta çıkışından başlayarak bu dönemde yaşanan olaylar ele alınmıştır. Genel olarak XVII. yüzyıl ve özel olarak da bu dönem gerek Osmanlı tarihçileri gerekse batılı elçi ve seyyahaların dikkatini çekmiş ve çok sayıda eser yazılmıştır. Bu nedenle daha çok bu dönemi anlatan kronik eserler esas alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sultan İbrahim, Girit seferi, Kösem Sultan, Emîrgüne oğlu Yusuf

IN THE LIGHT OF OTTOMAN CHRONICLES SULTAN İBRAHİM AND HIS PERIOD (1640-1648)

ABSTRACT

Sultan İbrahim was reigned between 1640 and 1648 and his personality was highly disputed, although there was not an extraordinary event during his time. His father is I. Ahmed and his mother is Kösem Sultan. His brothers Osman and Murad were the sultans before him. In the 17th century, there were crises and changes in many areas of the Ottoman state in the political, economic, administrative, military and social areas. Furthermore, a very interesting situation occurred for the Ottoman dynasty. Because İbrahim is the only surviving male member of the Ottoman dynasty in the later period of Murad IV. This situation represented a risk for the reign of the Ottoman dynasty. Since he lived an isolated life in the palace for a long time, some of his inappropriate attitudes during his reign were considered a problem in his mental abilities. In fact, he withdrew from governmental affairs from time to time due to psychological disturbances of the period of his principles and, consequently, led to an increase in the influence of the people around him. This situation has caused deterioration of stability from time to time. The most important external event experienced in this period is the beginning of Cretan campaigns. In our paper, the events that took place during this period since the throne of Sultan İbrahim were examined. This period drew the attention of both Ottoman historians, Western ambassadors and travelers, and many works have been written. For this reason, the chronicle works that describe this period are mostly taken as a basis.

Keywords: Sultan İbrahim, Campaigns of Crete, Kösem Sultan, Yusuf The son of Emîrgüne

Giriş

Şehzadeliği ve Tahta Çıkışı

Sultan I.Ahmed'in tahta çıkan üç oğlundan en küçüğü olup, 4 Kasım 1615 (12 Şevval 1024) tarihinde doğmuştur (Gökbilgin, 1988:5-2/880). Annesi Kösem Mahpeyker Sultan'dır. Sarayda kardeşleri II.Osman ve IV.Murad ile birlikte kendilerine tahsis edilen hocalardan iyi bir eğitim aldıkları tahmin edilmektedir. 1640 yılında tahta çıktığında 25 yaşında olan Sultan İbrahim'in şehzadelik dönemi Osmanlı sarayının son derece karışık yılları olmuştur. Babası I.Ahmed genç yaşta vefat etmiş, amcası I.Mustafa'nın akıl sağlığının yerinde olmamasından kaynaklanan yönetimde kargaşalık dönemi yaşanmış, ağabeyi II.Osman genç yaşta tahttan indirilip feci şekilde şehit edilmişti. Nihayet bir diğer ağabeyi IV.Murad'ın tahta çıktığında yaşının küçüklüğünden dolayı yaşanan problemleri müteakip idareyi tam anlamıyla ele aldıktan sonra sergilediği son derece sert yönetim tarzı, onun ruh dünyası üzerinde derin izler bırakmıştır. Özellikle şehzadelik döneminde şahit olduğu olaylar, öldürülme korkusu, narin bir yapıya sahip olan İbrahim'i çok etkilemiştir. Bütün bunlara ilave olarak IV.Murad'ın saltanatı sırasında asilerin talepleri ile şehzadelerin Babü's-saade kapısı önüne çıkarılması hadisesi, kardeşleri Bayezid ve Süleyman'ın öldürülmesi (12-13 Rebiülevvel 1045/26-27 Ağustos 1635), Bağdat seferi öncesi bir dedi kodu sonucu kardeşi Kasım'ın idamı gerçekleşmiştir (2 Şevvâl 1047/17 Şubat 1638). IV. Murad'ın kardeşlerinin öldürülme sebebi "*saltanata tâlib ve fursatı gânimet bilüp hurûc ve alemi fitne ve fesâda vire*" diye korkudan kaynaklanmıştır. İbrahim dışındaki tüm şehzadelerin katl edilmesi, onun ise diğerlerinden küçük olması ve bir miktar "*hiffet-i aklı olmağla*" istisna tutulmuştu. Bütün bu olaylar sonucu artık sıranın kendine gelmekte olduğu endişesi ile sınırları iyiden iyiye bozulmuştur (Şimşek, 2005: 48; Emecen, 2016: 322).

Bağdat seferinden dönen Sultan Murad'ın sağlığı bozulmuş, sinir ve eklem rahatsızlıkları sebebiyle uzun süre dışarı çıkamamıştı. Ramazan-ı Şerifte rahatsızlığı artmış ancak bayramda bir miktar iyileşmiş, tahta çıkmış ve halk buna sevinmişti. Hatta saray erkanının bayramlaşma merasimlerine katılmış, sahilde Sinan Paşa Köşkü'ne inmiş, muhtelif oyunları izlemiştir. Bu durum uzun sürmemiş, hastalığı tekrar artmıştır. Dönemin bazı Osmanlı tarihlerinde Sultan Murad'ın ölümü öncesinde vuku bulan bazı hadiseler şayan-ı dikkattir. Bunlardan en önemlisi güneş tutulması ile ilgili gelişen hadiselerdir. Sultan Murad, 31 Mayıs 1639 (28 Muharrem 1049) tarihinde gerçekleşen güneş tutulması konusunda Müneccimbaşı Hüseyin Efendi'den yorum istemiş ancak verilen cevaptan mutmain olmayarak "*Ya bana söylersin bu sözler berâ-i hâtır te'vilâttir bu küsûfbana müte'allıktır*" diyerek uğursuzluğa işaret ettiğini söylemiştir. Halbuki kendi saltanatı döneminde başkaca güneş tutulmaları da olmuş ve bunlara hiç ehemmiyet atf etmemiştir. Ancak bu defa Sultan Murad, farklı bir halet-i ruhiyye içine girmiş, bazı endişe ve kederden kendini alıkoyamamıştır. Aslında söz konusu güneş tutulması konusunda müneccimler de

Osmanlı hanedanından birinin vefat edeceğinin (mülk-i âhara intikâl) işareti olarak yorumlamışlardı. Hakeza Hadramut'tan gelen Yemenî bir cifr üstadı bu sene gerçekleşen güneş tutulmasının ölümüne işaret ettiğini, ölüm olmasa bile büyük müşkilat olacağını ifade etmiştir (Na'imâ, II, 938-940). Hekimbaşılar ve doktorlar Sultan Murad'ın hastalığına bir türlü çare bulamamışlar ve nihayet 9 Şubat 1640 (16 Şevvâl 1049) tarihinde vefat etmiştir (Topçular Kâtibi, 2003: II/1133).

IV.Murad'ın ölümü üzerine Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa tarafından gönderilen Kapağası, İbrahim'in olduğu yere varıp *"Şehzâdem mübârek başınız sağ olsun birâder-i sa'd-ahteriniz Sultan Murad dâr-ı bakâyâ gitti, taht-ı saltanat sizindir buyrun"* diyerek tahta çıkması için davet etmişti. Ancak İbrahim, önce bunun kendisini öldürmek için yapılan bir tertip olduğunu düşünerek *"Siz bana mekr ü âl edersiz, bana taht u saltanat gerekmez, karındaşım sağ olsun benden ne istersiz"* diyerek odasından çıkmamıştı. Hatta Kösem Sultan'ın *"Arslanım başın sağ olsun gel çık"* diye ısrarları bile bir sonuç vermemişti. Nihayet kapağası ve valide sultanın koltuğuna girip *"Kendiniz varın nazar eylesen"* diyerek dışarı çıkmaya ikna edilmiş ve ağabeyinin vefat ettiğini kendisi de gördükten sonra cülusu kabul etmiştir. Hatta ağabeyinin vefat ettiğinden emin olmak için bizzat iki defa bakmıştır. Sonra taht odasına geçmiş, veziriazam, kapağası ve diğer hazır bulunanlar huzurunda başını açıp imamesini giyerek dua ile tahta oturmuş, orada bulunan herkes kendisine biat etmiştir (Na'imâ, 2007: II/941-942). Resmî biat merasimi ise Veziriazam Mustafa Paşa, Şeyhülislam Yahya Efendi, devlet ileri gelenleri ve ulemanın katılımı ile ertesi günü Divân-ı Hümayunda yapılmıştır (16 Şevvâl 1049/9 Şubat 1640). Daha sonra Sultan İbrahim, Harem-i Hümayun'a dönmüş ve akabinde IV.Murad'ın cenazesi Sultan Ahmed'in türbesine defn edilmiştir (Topçular Kâtibi, 2003: II/1133-1134).

Sultan İbrahim cülus merasimini müteakip adet olduğu üzere kayıkla Eyüp Sultan'a gitmiş, burada türbe ziyareti yapmış, kurbanlar kesilip fakirlere sadaka dağıtmış ve sonra kılıç kuşanmıştır. Müteakiben Edirnekapı'dan alay ile şehre girmiştir. Bu esnada kuşluk vaktine kadar sokaklar kapalı tutulmuş, biat tamamlandıktan sonra münâdîler yeni padişahın Sultan İbrahim olduğunu ilan etmişlerdir. Halk yol kenarında iki sıra halinde dizilerek yeni sultanın dönüşünü seyr etmiştir. Sultan İbrahim onları selamlayarak Fatih Camiine gelmiş, burada atından inip türbe ziyareti yapmıştır. Sonra Sultan Selim, Sultan Bayezid ve babasının türbelerini de ziyaret ettikten sonra saraya dönmüştür. Aynı gün vezirlere, ileri gelenlere, divan çalışanlarına, ulemaya muhtelif hediye ve bahşişler vermiştir (Na'imâ, 2007: II/945).

1. Saltanat Dönemi ve Olayları

Sultan İbrahim'in sekiz yıl süren saltanatı zamanında gerek içeride gerek dışarıda gelişen olaylar açısından bakıldığında 1645 yılında başlayan Girit seferine kadar sakin bir dönem yaşanmıştır. Sultanın devlet işlerini genel olarak sadrazamlara bıraktığı yazdığı Hatt-ı Hümayunlar'a yansımalarından

anlaşılmaktadır. Ancak bu durum sultanın devlet işlerinden uzak olduğu anlamına da gelmiyordu. Nitekim Sultan İbrahim'in padişah olarak devlet ve halkın durumu ile ilgilendiği belgelerle sabittir. Çıkardığı fermanlarda devlet ve millete hizmetten büyük zevk aldığını, bunlardan uzak kaldığı günlerde hüznünlendiğini ve huzurlu olamadığını ifade ediyordu (Uluçay, 2012: 135). Sultan İbrahim'in tahta çıkması ile birlikte Kösem Sultan'ın Osmanlı hanedanının son bulmasını önlemek için aldığı tedbirlerin başında padişaha sunulan cariye ve gözdelerin sayısında artış meydana gelmiştir. Bu artış harcamaların artmasına, kadınların yanında musahiplerin ve nedimlerin de devlet işlerine karışmasına sebep olmuştur (İlgürel, 2002: 26/274). Bunlara rağmen saltanatının ilk dört senesi Veziriazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın dirayetli ve adil bir idareci olmasından dolayı istikrarlı ve huzurlu geçmiştir. Tahta çıktığında başta Koçi Bey olmak üzere bazı musahiplerinden devlet işleri hakkında bilgi almış ve başlangıçta ağabeyi IV.Murad gibi idareyi doğrudan ele alma teşebbüsünde bulunduğu da bilinmektedir (Şimşek, 2005: 49; Emecen, 2016: 326). Sultan İbrahim döneminde Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın dışında Valide Kösem Sultan'ın da hükümranlık karakterinin hakimiyeti açısından mühim bir yer teşkil ettiği bilinmektedir (Zinkeisen, 2011: 4/371).

1.1. Emîrgüneoğlu Yusuf Paşa Olayı

İran elçisi olarak Moka Hakimi İbrahim Han 16 Haziran 1641 (7 Rebülevvel 1051) tarihinde cülus tebriğinde bulunmak için İstanbul'a gelmişti. Elçi padişaha atlar, ipek dokuma nakışlı halılar ve bir çok Acem hediyeleri getirip barış antlaşmalarını yenilemiş ve İran Şah'ın cülus tebriğini ihtiva eden mektubu kendisine takdim etmişti (Na'imâ, 2007: III/951). Ancak bir müddet sonra IV.Murad'ın Revan seferi sırasında kaleyi Osmanlı askerine teslim eden Revan'ın eski hakimlerinden Emîrgüneoğlu'nun idamı hadisesi yaşanmıştır. Bilindiği üzere Revan hâkimi olan Emîrgüneoğlu Tahmasp Kulu Han, Sultan IV.Murad tarafından 28 Temmuz 1635 (12 Safer 1045) tarihinde Revan kalesi kuşatma altına alındığında, kuşatmanın on birinci günü kale muhafızı olarak padişahla görüşerek kaleyi teslim etmişti. Sultan Murad, Tahmasb Kulu Han'a "*Yusuf*" adını vermiş ve vezirlik ihsan etmişti. Böylece Tahmasb Kulu Han, artık Emîrgüneoğlu Yusuf Paşa olmuş ve kendisi Haleb valiliğine, kethüdası Murad ise Trablusşam sancakbeyliğine tayin edilmişti. Fakat Emîrgüneoğlu Yusuf'un bir takım hareketleri dolayısıyla hakkında şikayetler geldiğinden iki ay kadar süren valilik görevinden azledilip Sultan Murad'ın İstanbul'a dönüşüne kadar İzmit'te bekletilmesi emredilmişti. Emîrgüneoğlu, kethüdası Murad'ı Erzincan yakınlarında Keşiş hamı menzilinde Revan'ın teslimine sebep olduğu gerekçesi ile katlettirmiştir. Padişah İzmit'e gelince Emîrgüneoğlu'nu da kadırgasına bindirerek birlikte İstanbul'a dönmüşlerdir (Receb 1045/Aralık 1635)(Kâtip Çelebi, 2016; II/766; Na'imâ, 2007: II/818-819; Uzunçarşılı, 1983: III-I/197-198).

Emîrgüneoğlu Yusuf Paşa, İstanbul'a geldikten sonra bizzat Sultan Murad tarafından İstinye'de, Feridun Bey bahçesi olarak bilinen yer kendisine verilmiş, daha sonra bu bahçe isminden dolayı "*Emîrgüne bahçesi*" olarak meşhur olmuştur. Dahası IV.Murad'la olan yakın dostluğu sayesinde kubbe vezirliğine kadar yükselmiştir. Sultan Murad zaman zaman Emirgan'a gidip Emîrgüneoğlu Yusuf Paşa ile sohbet eder, onun eğlencelerine iştirak ederdi (Danışmend, 1972: 3/388). Yusuf Paşa'ya Emirgan bahçesinden başka Kağthane'de bir çiftlik, ayrıca İstanbul'da kaldığı süre içinde saray ahırlarının yakınında mükellef bir saray ihsan olunmuştu. IV.Murad döneminde her şeyini devlet karşılamakta iken Sultan İbrahim dönemiyle birlikte bu durum değişmişti.¹ İran elçisi 14 Temmuz 1641 (5 Rebülâhir 1051) tarihinde Sultan İbrahim'e gelip el öpüp hediyeler takdim etmişti. Bu arada Bab-ı Hümâyün ile Ayasofya arasında elçi alayını seyr etmek için gelen insanlar izdihama sebep olmuştur. Hatta kalabalıktan dolayı ölen ve yaralananlar bile olmuş, elçi padişahın elini öptükten sonra Yedikule'de mahpus olan Kızılbaşları da İran'a götürmek için izin almıştı (Na'imâ, 2007: III/951; Topçular Kâtibi, 2003: II/1154-1156). Aynı gün Emîrgüneoğlu Yusuf Paşa da İran elçisi ile birlikte İran'a gitmek için Sadrazam Mustafa Paşa'dan ricada bulunmuştur. Ancak Mustafa Paşa "*Sa'âdetlü padişaha telhîs edeyim onlardan izin almadıkça cevâb veremem*" diyerek bunun padişahın izni ile mümkün olabileceğini belirtmişti. Ziyafet programı bittikten sonra sadrazam bu konuyu padişaha arz edince sadrazama hitaben "*Emîrgüneoğlu gitmeği kendi mi murâd edindi? Yoksa elçinin tahrîki ile midir?*" diyerek tepki göstermiştir. Ve olay bununla kalmayarak padişah "*bizim ni'metimizin kadrini bilmezlere cezâsı verilmek gerekdir. Vücûd-ı nâ-pakını sâhife-i rûzgârdan hâk edesin*" diyerek idam edilmesini emretmiş ve hemen bu karar infaz edilmiştir (Solakzâde, 1297: 767-768). Aslında sadrazamın, Sultan İbrahim'e takdim ettiği bir telhiste Emîrgüneoğlu'nun bir takım uygun olmayan hareketleri olduğu belirtilmiş ve bu konuda padişahın dikkati çekilmiş ve hatta kendisi bu hareketlerinden ötürü ikaz da edilmiştir. Ancak Emîrgüneoğlu'nun yapılan ikazları dikkate almadığından dolayı Sultan İbrahim'in onu gözden çıkardığı bilinmekle birlikte İran elçisinin gelişi sebebi ile ertelenmişti. Yine Sultan İbrahim, tahta çıktığında devlet erkanı biat merasimi yapmış ve Emîrgüne oğlu vezirlik rütbesinde bulunduğu buradan hazır bulunmuştur. Ancak biattan hemen sonra beklemeden buradan ayrılması dikkat çekmişti (Na'imâ, 2007: II/942; Emecen, 2016: 327).

1.2. Zitvatorok Antlaşmasının Yenilenmesi

Habsburglar'la 1606 yılında yapılan Zitvatorok Antlaşmasının yenilenmesi görüşmeleri dönemin dış olaylarındandır. Habsburglar tarafından 21 Aralık 1640

¹ "*Altı yedi sene fisk u ficûr ile evkât geçirüp, bazı umûr iktizâsıyla Sultân İbrâhim zamânında izâle olundu.*", (Kâtip Çelebi, 2016: II/766-767); Emîrgüneoğlu Yusuf'a ait saray Evliya Çelebi 'de "*Sarây-ı Emîrgünezâde Yusuf Paşa kurb-ı Bâb-ı âhûr*" olarak zikr edilmektedir. (Evliya Çelebi, 1998: I/151, 235).

tarikhinde Sultan İbrahim'e takdim edilmek üzere Macar Andreas Iszdency elçi olarak gönderilmişti. 1641 yılı Nisan ayında İstanbul'a gelen elçi özellikle Habsburgların Macaristan'daki topraklarına sık sık saldırılar konusunda şikayetini dile getirmiş ancak Osmanlı idarecileri de karşı tarafın birliklerinin Osmanlı topraklarına benzer girişimleri olduğunu gündeme getirmişlerdi. Karşılıklı yapılan görüşmelerde ağır top ve silah kullanılmadığı sürece her iki taraf için de barış ihlali kabul edilmeyeceğine kararı verildi. 1642 yılı başlarında Zitvatorok Anlaşmasını yenilemek için Szön'de taraflar tekrar bir araya gelmişlerdir. Burada yapılan müzakerelerde Zitvatorok Antlaşmasının süresi 20 yıl daha uzatılmış, daha önce Zitvatorok, Viyana, Komorn, Gyarmath ve Szön'de antlaşmaya varılan hususlar tekrar vurgulanarak onaylanmıştı. Vaç ve antlaşmalara aykırı olarak ele geçirilmiş olan topraklar bu amaçla tayin edilen görevlilerin uzlaşmasına bırakılmıştır (17 Zilhicce 1051/19 Mart 1642).(Uzunçarşılı, 1982: III-II/189-195; Zinkeisen, 2011: 4/376-377).

1.3. Kefe ve Azak'ta Kazaklarla Mücadele

Sultan İbrahim'in saltanatının ilk yıllarında Azak kalesi Kazaklar tarafından zabt edilmişti. Kazaklar, Azak'la iktifa etmemiş Karadeniz kıyılarına gelerek burada olan kasaba ve köyleri basıp ahalinin mallarını gasp edip, erkek-kadın ve çocukları esir almışlar ve tekrar Azak kalesine dönmüşlerdi. Bunun için Azak kalesi üzerine karadan ve denizden asker sevkiyatına karar verildi. Özi Beylerbeyi Vezir Hüseyin Paşa, Azak seferine karadan gidecek kuvvetler üzerine, Siyavuş Paşa da denizden gidecek kuvvetler üzerine serdar tayin edilmişti. Kırım hanının da askeri ile beraber bu sefere iştirak etmesi istendi. 12 Mayıs 1641 (1 Safer 1051) tarihinde donanma Kefe'ye gitmek üzere tersaneden ayrılmıştı. Kırım sahrasında Vezir Hüseyin Paşa ve Kırım Hanı bir araya gelip 10 Haziran 1641 (1 Rebülevvel 1051)'de Azak kalesini muhasara etmeye başlamışlardı (Topçular Kâtibi, 2003: II/1150-1152; Şimşek, 2005: 53-55). Ancak yaklaşık üç ay süren kuşatma sonucu kıtlık ve Osmanlı askeri arasında ortaya çıkan bulaşıcı hastalık sebebiyle geri çekilmek zorunda kalınmıştı. Ertesi yıl baharda Azak kalesi üzerine yeni bir sefer hazırlığı başlamış ve bu defa Vezir Sultanzâde Mehmed Paşa Özi muhafızlığı ile birlikte Azak'a gönderilen asker üzerine serdar olarak tayin edilmişti. Yine donanma İstanbul'dan ayrılarak Karadeniz üzerinden Kefe'ye ve oradan Azak'a gitmek üzere yola çıkmıştı. Nihayet Osmanlı kuvvetleri Kırım ordusu ile bir araya gelip Azak kalesi üzerine yürüyüşe geçmiş, kalabalık Osmanlı ve Kırım güçleri karşısında dayanamayacağını anlayan Kazak askerleri kaleyi terk edip kaçmışlardı. Kazaklar, kaleyi hem su basarak hem de ateşe vererek terk ettiklerinden dolayı büyük bir tahrip oluşmuş, Sultanzâde Mehmed Paşa savaşımadan kaleyi teslim almış ancak önemli ölçüde hasar olduğu için emrindeki askerle burayı tamir ettirmiştir. Sultanzâde Mehmed

Paşa buradan Özi'ye geçmiş, donanma ise 2 Ekim 1642 (8 Receb 1052)'de Tersâne-i Âmireye dönmüştür.²

1.4. Mali Tedbirler ve İktisadi Meseleler

Sultan İbrahim döneminde Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa'nın padişahın izniyle bazı mali ve iktisadi tedbirler alarak uygulamaya koyduğu bilinmektedir. Bunların başında sikke tecdid ve memleket genelinde yapılan umumi tahrirler gelmektedir. Piyasada olan Osmanlı sikkeleri muhtelif sebeplerden dolayı değer kaybetmişti. Tedavülde olan kuruş 125 akçe, altın ise 250 akçeye kadar çıkmıştı. Saltanat değişikliğinden dolayı padişah adına hutbe okutma ve para bastırma bir gelenek olduğu için bu konuda Sultan İbrahim'in de arzusu bulunmaktaydı. Bu sebeple Sadrazam Mustafa Paşa yeni akçe kestirip Ramazan bayramında "cedîd akçe" üzerinden mevâcip dağıtmıştı. Yeni sikkenin tedavüle çıkması ile birlikte kuruş 80 akçe, altın 160 akçe ve Mısır pâresi de iki akçe olarak rayiç belirlenmiştir (Na'imâ, 2007: II/947). Bundan böyle yeni akçenin kullanılması ve kuruşun da rayicinde alınması istenmiş, Anadolu'da ihtiyaç olan yerlere de yeni akçeden gönderilmiştir. Sikkelerin tashihi ile birlikte artık yeni akçenin geçerli olduğu ve elinde gümüş olanların Darphaneye teslimi istenmiştir (Gök, 2003: 39, 54, 82, 131). Yine padişahın İstanbul'da işe sıkıntısı çekilmemesi ve fiyatların da sıkı takip edilmesi için İstanbul kadısı ve nazırlar görevlendirilmiştir. Bu dönemde saray, ordu ve İstanbul halkı için satın alınan gıda maddelerinin kıtlığı fiyatların yükselmesine sebep olmuştu. Bunun için Sultan, sadrazama emir vererek fiyat artışı ve ihtikârlığı önlemek için esnafı ve pazarı gezerek zahire ve her türlü işe için belirlenen fiyatları kontrol etmeleri konusunda ikaz etmiştir (Uluçay, 2012: 153).

Sultan İbrahim döneminin en önemli faaliyetlerinden biri tahrirlerdir. Osmanlı Devleti'nde vergi mükelleflerini tespit edebilmek amacıyla belirli aralıklarla umumi tahrirler yapılmaktaydı. XVI. yüzyılın sonuna doğru klasik tahrir geleneği terk edilmiş, uzun süren savaşlar ve mali sıkıntılar sebebiyle avarız vergilerinin olağan hale gelmesiyle artık avarız tahrirleri yapılmaya başlanmıştır. Yapılan tahrirler Avarız Defterlerine kayd edilirdi. Bunlar yapılan tahririn detaylı kayıtlarını ihtiva ettiği için mufassal defterler olarak adlandırılmış ve köy, şehir ve mahalle ölçeğinde mevcut nefer ile avarız hanesi birlikte verilmiştir. Söz konusu tahrirler devletin nüfus, iskan ve mali durumunu tespit açısından son derece mühimdir (Özel, 1999:III/737-739; İnbaşı, Çakır & Demir, 2014: 1). Sadrazam Mustafa Paşa Anadolu ve Rumeli'de vergilerde adaleti temin için umumi tahrirler yaptırmıştır. Çünkü Sultan II.Mehmed zamanından beri nüfusu artan veya azalan bazı mahallerde vergi yükü değişmediğinden türlü problemlere sebep oluyordu. Bu tahrirler sonunda

² "Ve ol kadar asâkir-i İslâm ve mühmmât-ı sefer tedârikü ile Azak Kal'ası üzerine varulduğu kefare-i Kazak âsîleri haber alurlar. Melâ'in bir uğurdan havfa düşüp, Azak Kal'asını barğup, birer başları ile firâr ederler.", (Topçular Kâtibi, 2003: II/1162-1166).

avarız vergilerine temel teşkil edecek olan hane sayılarının sıhhatli bir şekilde tespit edildiği görülmektedir (Topçular Kâtibi, 2003: II/1149; Kâtip Çelebi, 2016: II/836). Söz konusu tahrirlerin Sultan İbrahim'in tahta çıkışı ile başlayıp birkaç yıl devam ettiği, bundan böyle 1640-1642 yılında yapılan tahrirlerin esas alınması, tahrir yapılan köylerden reayanın toprağını terk etmemesi, ayrıca tahrire mani olanların da cezalandırılması istenmişti (Gök, 2003: 67, 107, 111). Sultana yapılan tavsiyeler arasında avarız akçesinin hane başına 5 riyal kuruştan alınmasının halka zulüm olduğu, öteden beri hane başına 300 akçe alınmasının münasip olduğu belirtilmişti (Koçibey, 2007: 130).

Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın mali alanda yaptığı en önemli icraatlarından biri de, yeniçeri ve sipahi mevcudunu üçte bir kadar indirmesi ve mahlûlleri de kaldırarak maaş giderini azaltmasıdır. Hakeza tezkire usulünü kaldırarak devlet gelir ve giderlerinde denge kurmaya çalışmıştır. Mustafa Paşa'nın mali alanda yaptığı değişiklikler daha sonra Tarhuncu Ahmed Paşa dönemi bütçelerine de temel oluşturmuştur. Tüccar ve esnafa da ayarı düzgün para verildiğinden bolluk ve ucuzluk sağlanmıştır. Saray mensuplarının ulûfelerini Divân-ı Hümâyuna bağlayıp Matbah-ı Âmire ve Istabl-ı Amireye ait işleri de düzenlemiştir. Bu mali faaliyetler sonucunda devlet maliyesinde denge sağlandığı gibi hatta gelir fazlalığı bile oluşmuştur (Özcan, 2002: 25/249).

1.5. İç Siyaset ve Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın idamı

Kara Mustafa Paşa, IV.Murad'ın nedimi olan Silahdar Mustafa Paşa'nın idamı ile otoritesini biraz daha güçlendirmişti. Kınalı-oğlu Mahmud Anadolu'da defalarca isyan etmiş, son olarak da Aydın ve Teke illerinde halka zulm etmeye başlamış, Sultan Murad döneminde Silahdar Mustafa Paşa'nın ricası ile kurtulmuştu. Tekeli Mustafa Ağa'nın Yeniçeri Ağası olması ile İstanbul'a getirilen Kınalı-oğlu Mahmud'a önce Sivas valiliği verilmişti. Ancak Sivas'a gitmek için hazırlık yaparken gelen şikayetler üzerine sadrazam, Kınalı-oğlu'nu huzuruna çağırması ve Ayasofya çarşısındaki bir kasap dükkanı önünde idam ettirmiştir (18 Şevval 1051/20 Ocak 1642). Hemen akabinde malları da müsadere edilmiştir (Na'imâ, 2007: III/953-954). Sultan Murad'ın musahibi ve silahdarı olan Mustafa Paşa, önce Budin valisi olarak tayin edilmiş, sonra Musa Paşa ile becayış yapılarak Temeşvar valiliğine gönderilmişti. IV.Murad'ın en yakın adamlarından biri olmakla birlikte bazı suistimalleri sebebiyle büyük serveti olmuştu. Kıbrıs'ın bir yıllık vergisi olup orada görevli askerin maaşı olan 80.000 kuruşu 3-4 seneden beri kendisi almakta idi. Nihayet hazineyi zarara uğrattığı gerekçesiyle Edirne Bostancıbaşı Sinan Ağa tarafından hakkında tahkikat açıldı ve Mustafa Paşa 50.000 kuruşu servetine haksız olarak kattığını itiraf etti. Bu arada IV.Murad'ın kız kardeşi Kaya Sultan'ı Silahdar Mustafa Paşa ile evlendirmek istemesi, Kösem Sultan ile sadrazamın arasının açılmasına sebep olmuştu. Sonunda Sadrazam, Silahdar Mustafa Paşa'nın katli için

padişahu ikna etmiş ve Edirne Bostancıbaşısı Sinan Ağa 40 celladı ile birlikte onu Temeşvar kalesinde boğdurmıştır (1642).³

Bu arada Kaya Sultan, Şam Beylerbeyi Vezir Ahmed Paşa ile nikahlanmış ve görkemli bir düğün yapılmıştı. Düğüne Sadrazam Mustafa Paşa, ulema ve enderun ağaları katılmıştır (28 Muharrem 1053/18 Nisan 1643). (Topçular Kâtibi, 2003: II/1171). Her şeye rağmen Silahdar Mustafa Paşa'nın katlinden sonra Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın durumu zayıflamaya başlamıştı. Bursa'da Hristiyanların sonradan yaptırmış oldukları bir kiliseyi Divân-ı Hümâyün'a haber vermeden yıktıran Bursa Kadısı Hoca-zâde Mesud Efendi'yi görevden alması üzerine halk galeyana gelerek diğer üç kiliseyi tahrip etmişlerdi. Bunlardan suçlu görülenleri Vezir Eyüb Paşa ile Müfettiş Şaban Efendi tarafından divana getirip hapsedirmiş ve kiliselerin yeniden tamiri için ferman çıkartıp Müslüman ve gayr-i müslimler arasında adalet ve hakkaniyetli davranmıştır (Emecen, 2016: 336). Halep Beylerbeyi Nasuh Paşa-zâde Hüseyin Paşa, öteden beri Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın emirlerine itaat ve sözlerine rağbet etmemekteydi. Hatta bir rivayete göre *"ben vezîr oğlu vezîr olup, ol ise bir bed-asıl ola! Anın gibi Arnavud'un benim üzerime tefazzülü nedir?"* diyerek kibir ve enaniyetini göstermişti. Bunu duyan sadrazam fazlasıyla rencide olmuş ve onu görevden azl etmişti. Hüseyin Paşa, azl edilmesini kabul etmiş ve gelen mütesellime de karşı gelmemişti. Ancak etrafına çok sayıda levent, sarıca ve sekban toplayarak *"Ben Üsküdar'a gidip ol Arnavud ile şer'an da'vânu gördürürüm"* diyerek isyan etmiştir. Halep'ten Sivas'a geldikten sonra burada kalmayıp sadrazamlık hayali ile İstanbul'a yürümüştür. Anadolu Beylerbeyi Osman Paşa, Hüseyin Paşa isyanını bastırmakla görevlendirilmiş ancak yapılan muharebede şehid olmuş ve onun Üsküdar'a kadar gelmesine engel olamamıştır. Sadrazam Kara Mustafa Paşa, mühim miktarda askeri Üsküdar'a geçirmiş, bunlar için gerekli silahları hazırlamış ve bu arada peygamberimizin sancığını da hazineden çıkarıp Üsküdar'a dikmiştir. Hüseyin Paşa'nın etrafındaki asker sancak-ı şerifi görünce savaşmaktan vaz geçmiş, önemli kısmı firar ederken bir kısmı da karşı tarafa tabi olmayı tercih etmiştir. Bu durumu gören Hüseyin Paşa mücadele etmeyip yanına aldığı bir miktar adamıyla Rumeli tarafına geçip Rusçuk'ta iken yakalanıp İstanbul'a getirilerek idam edilmiştir (20 Rebiülevvel 1053/8 Haziran 1643). (Topçular Kâtibi, 2003: II/1172-1173; Şimşek, 2005: 56-59; Özgül, 2010: 354-356).⁴

³ Sadrazam, Silahdar Mustafa Paşa aleyhine padişahu gazaplandırarak sözler söylemiş ve bu sözlerin sonunda *"Ol hayatta oldukça kütâh-bînler fitne mülâhazasından hâlî olmazlar ve kendine müddehir olan hazâyini dahi tahsili mümkün değildir"* diyerek katli için hatt-ı hümâyün almıştır. (Na'imâ Mustafa Efendi, 2007: III/956-957).

⁴ Hüseyin Paşa Üsküdar'a geldiğinde *"Ben pâdişâhun emrine rânum, muhâlefetim yoktur. Şer'le da'vânu görmeğe geldim. Çünkü mümkün olmadı, emir kendilerinin"* demiştir. (Kâtip Çelebi, 2016: II/837-839).

Bütün bunları bertaraf eden Kara Mustafa Paşa'nın karşısına bu defa merkezde ciddi rakipler çıktı. Onun sadaretinde başarılı idaresini çekemeyen ve dürüst hareketlerinden dolayı menfaatleri zedelenen bazı kimseler sadrazam aleyhine yeni bir cephe oluşturmayı başarmışlardır. Bu karşı cephenin başında Cinci Hüseyin Efendi, silahdarlık ile padişahın yakınları arasına girmeyi başaran Yusuf Paşa ve Sultanzâde Mehmed Paşa vardı. Bunlardan başka padişahın gözdesi ve musahibesi Şekerpare Hatun ile Kösem Sultan da bulunuyordu. Kösem Sultan ile sadrazam arasında bir problem görünürde yoksa da aslında arka planda gizli bir mücadele yürümekteydi (Pierce, 1996: 332-333). Padişahın uzun yıllar hayatta kalma endişesi ile ortaya çıkan kalp, musâheret ve psikolojik hastalıklarına hekimler bir çare bulamamıştı. Bu rahatsızlıklarının sonucu Osmanlı neslinin kesilmesi tehlikesi ortaya çıkmıştı. Valide Sultan hekimlerin aciz kalması üzerine başka yollar aramaya devam ediyordu. Bu minvalde bir kişi "*falân medresede suhtecik vardır, cem'-i ecinneye kâdir ve günâ-gün emrâzun ilâcına mâhir eli sebebi bir kimesnedir*" diyerek tavsiye edilmiş ve Valide Sultan bu kişiyi derhal huzura getirtmiştir. Valide Sultan "*Sa'âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinin bir arzâsı olup ilâcına kâdir olup dest-res idebilirsen seni günâ-yı ebede îsâl itmümüz mukarrerdir*" diyerek ondan beklentilerini ifade etmiştir. Aslında Cinci Hüseyin Hoca'nın çok bildiği bir şey olmamakla birlikte okuduğu bazı dualarla birlikte Sultan İbrahim'de manevi rahatlama görülmüş ve hastalıklarından şifa bulmuştu. Bunun üzerine Cinci Hüseyin Efendi'nin hem şöhreti artmış hem de saraya intisap ederek padişahın iltifatını kazanmıştı. Önce Fatih, sonra Süleymaniye Medresesi'ne müderris ve hemen akabinden Galata kadılığına ve nihayet Anadolu kazaskerliğine tayin edildi. Bunlarla iktifa etmeyip Sultan İbrahim ile olan münasebeti sebebi ile devlet idaresinde tayin ve terfilerde nüfuzu ve müdahalesi artmıştı. Hatta Sadrazam Mehmed Paşa ve Salih Paşa, bazı konuları Cinci Hüseyin Efendi vasıtasıyla padişaha iletmeye başlamışlardı (Kâtip Çelebi, 2016: II/840-841; Şimşek, 2005: 59-60; Özcan, 1998: 18/542). Cinci Hüseyin Efendi ile Silahdar Yusuf Paşa'nın padişah üzerinde güçlü nüfuzları ile birlikte devlette tayin ve azillerde müdahil olmaları, makamları rüşvet karşılığı satmaları gibi münasip olmayan tavırlarına sadrazam mani olamamış, bilakis bu yaptıklarını sadrazam Kara Mustafa Paşa aleyhine kullanmaya başlamışlardı (Na'imâ, 2007: III/973-975; Akkaya, 1957: 56-57). Sadrazam Mustafa Paşa, Sultanzâde Mehmed Paşa'yı Şam valiliğine tayin ettirip merkezden uzaklaştırmış ancak Yusuf Paşa ve Cinci Hüseyin Efendi karşısında çaresiz kalmıştı. Kara Mustafa Paşa, yeniçeri ocağını kullanarak Silahdar Yusuf Paşa'yı bertaraf etmek istemiş ancak ocak ileri gelenleri onun aleyhine dönüp vaziyeti padişaha bildirmişlerdi. Padişah, Kara Mustafa Paşa'yı huzuruna davet edip görüşmekle birlikte bir netice elde edememiş ve yeniçeri tahriki ile ilgili iddiaları kabul etmemişse de itibar edilmemişti. Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın önce haps olunması emredildiyse de daha sonra

Hocapaşa Çarşısı sebilhane önünde boğdurulmuştur (21 Zilkâde 1053/31 Ocak 1644).(Özgül, 2010: 358-360).⁵

1.6. Sadrazam Sultanzâde Mehmed Paşa Dönemi

Kara Mustafa Paşa'dan sonra sadaret mührü Şam Valisi Sultanzâde Mehmed Paşa'ya gönderilmiş, o gelinceye kadar defterhaneyi açmamak, tayin ve azillere karışmamak üzere Kenan Paşa kaymakam tayin edilmişti. Bu dönemde Sultan İbrahim tamamen hareme kapanmış ve kendini eğlenceye vermişti. Bu sırada Cinci Hüseyin Efendi Anadolu kazaskeri olup, Galata arpalık olarak ona verilmiş, padişah hocalığına tayin edilmiş, kendine büyükçe bir saray da yaptırmıştı. Silahdar Yusuf Paşa'ya da önce vezirlik ile Haleb eyaleti ve daha sonra kaptanlık tevcih olunmuştu. Sadrazam Sultanzâde Mehmed, bu tayinlerle ilgilenmiyor, padişahın mizacına göre hareket etmeyi tercih ediyordu (Gökbilgin, 1988: 5-2/881-882; Emecen, 2016: Ek-2/227-229).⁶ Nitekim Kâtip Çelebi'nin naklettiği bir olay sadrazamın yönetim tarzını izah açısından çok manidardır. Bir gün Sultan İbrahim, önceki sadrazam Mustafa Paşa'nın bazen kendisine itiraz ettiğini ancak Mehmed Paşa'nın hiçbir şeyi itiraz etmediğini ifade etmişti. Bunun üzerine Mehmed Paşa, padişahın Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olduğu, bu sebeple kendisinden söz ve fiil olarak hata vuku bulmayacağını söylemiş ve bu olay İbrahim'i cesaretlendirmişti.⁷ Bu şekildeki izahı zor hareketleri yanında makul hareketlerini de görmek mümkündür. Bu sırada Kırım Hanlığı'na tayin olunan İslam Giray'ı kabulünde, Cezayir'den gelen dayı kaptanlara karşı söylediği sözler, Kazaklara karşı alınacak tedbirler hususunda sadrazama verdiği emirler bu meyanda zikr edilebilir (Na'imâ, 2007: III/ 994-1005, 1005-107; Gökbilgin, 1988: 5-2/882).

Sultanzâde Mehmed Paşa'nın sadareti döneminde Yahya Efendi'nin vefatı, yerli-yersiz birçok idam hadisesi, Kalmuklar ve Çerkes beyleri arasındaki mücadele vesilesi ile Kırım hadiseleri, Haleb'te Asaf Beyi ve çöl Araplarının isyanları, bir çok tayin ve azl hadisesi, Avusturya ve Erdel elçilerinin İstanbul' a gelişleri, Lehistan, Fransa ve İsveç'ten alınan mektuplar gibi bazı harici meseleler bulunmaktadır (Kâtip Çelebi, 2016: 842-843; Na'imâ, 2007: III/992-993).

⁵ Kara Mustafa Paşa, padişahın huzuruna giderken yanına bir mushaf almıştı. Padişahın, yeniçeri tahrikleri ile ilgili sorusuna koynundan mushafı çıkararak "*Tahrîkten haberim yoktur*" diyerek yemin etmiştir. Ancak itibar olunmayup Bostancıbaşı'na "*Habs eyle*" diye emir buyurmuştur. (Kâtip Çelebi, 2016: II/ 841-842).

⁶ Sultanzâde Mehmed, genç yaşta kapıcıbaşılığa çıktığı için "*Civankapıcıbaşı*" lakabıyla şöhret bulmuştur. Sadrazam Sultanzâde Mehmed dönemi için bkz. (Altınay, 2010: s. 73-92).

⁷ "...*'Siz yeryüzünün halîfesi, zillu'llâhsız. Zamîr-i münînimize lâyh olan havâtr cümle ilhâm-ı Rabbânî'dir. Kavlen ve fi'len sizden bî-hûde hatâ sudûr eylemez ki i'tirâza mecâl ola' dimekle bu rîş-handı Pâdişâh-ı sâfi-meşreb hakîkate haml idüip ol i'tikâdda oldu. Ve bundan sonra mukarrebler ba'zı vaz'-ı nâ-pesendîdeye i'tirâz itdikce, 'Sizin sözünüz garazdır. Bana lâlâm böyle ta'lîm eyledi, benden hatâ sudûr eylemez' dimeğe başladı.*", (Kâtip Çelebi, 2016: II/925).

1.7. Sonun Başlangıcı: Girit Seferi

Girit seferinin açılması sebebiyle Venedikliler ile başlayan uzun soluklu savaş bu dönemin en mühim olayıdır. Darüssade Ağası Sünbül Ağa, sarayda mevkiini kaybetmesi üzerine 1641 yılında Mısır'a gönderilmişti. Yanında yakın adamları ve hazinesinden başka Mekke Kadısı Bursevî Mehmed Efendi ve hacılar olduğu halde bindikleri gemi Rodos'u geçip Girit adası açıklarında Kerpe adasında demir atmışlardı. Burada Malta korsanları tarafından baskına uğrayıp yağmalanmış, başta Sünbül Ağa ve gemi reisi İbrahim olmak üzere içindeki yolcuların da bir kısmı öldürülmüş bir kısmı da esir alınmıştı. Bu durum Sultan İbrahim'i çok öfkelenmiş, yapanlar hakkında İstanbul'daki elçilerden bilgi istemişti (TSMA.e, 857/63; Kâtip Çelebi, 2018: 195; Şimşek, 2005: 62-64; Pul, 2017: 150-151; Gökbilgin, 1988: 5-2/882). Bir çok mal ve esir bulunan gemiyi ele geçiren Malta korsanları bir müddet uğradıkları Girit adasına Sünbül Ağa'ya ait olan atları çıkarmışlar ve Girit'te bulunan Venedik komutanına da bazı hediyeler göndermişlerdi. Bu arada Sünbül Ağa'nın atlarının korsanlar tarafından Girit adasına çıkarılması üzerine bazı papazlar *"Türk'ün atı ayağı bu cezîreye basmak, husûsa bu tarikle gelmek cezîre elden çıkmağa delâlet eder."* diyerek bunu uğursuzluğa yorumlamışlardı. Bu olay Yusuf Paşa'nın bir müddetten beri Venedik aleyhine tahrik ettiği padişahı ikna için fırsat olmuş, bunun intikamını almak üzere hemen bir donanma hazırlanarak Girit seferi açılmış ve sefer hazırlıklarına başlanmıştır. Rumeli'de bulunan ümera askeri silahu ile baharda Selanik sancakbeyinin yanında, Anadolu eyaletinden bazı sancakbeyiler, Karaman, Sivas eyaletlerindeki bazı sancakların askeri ile birlikte Çeşme iskelesinde hazır bulunmaları emredildi. Serdar olarak Kaptan-ı Derya Vezir Yusuf Paşa tayin olunmuş, Malta'ya sefer ilan edilmiş ve Serdar Yusuf Paşa komutasında donanma 30 Nisan 1645 (4 Rebiülevvel 1055)'te İstanbul'dan hareket etmişti (Kâtip Çelebi, 2018: 196; Na'îmâ, 2007: III/1028-1029; Kâtip Çelebi, 2016: II/855-856).

Girit seferi başladığı sıralarda devlet yönetiminde her bakımdan ciddi sıkıntılar bulunmaktaydı. Sultan İbrahim'in kendi ruhi problemleri yanında dönemin sadrazamları da yeterli vasıflara haiz kişiler değildi. Bütün bunlara rağmen Girit, öteden beri Osmanlılar'ın Akdeniz hakimiyeti açısından önemli engellerden biriydi ve sefer kararının verilmesinde padişahın şahsi öfkesinden çok stratejik hedefler daha ön planda idi. Ancak yine de böyle bir seferin bu kadar uzun süreceği, insani ve maddi kayıpları önceden hesaplanamamıştı (Gülsoy, 2004: 78-79; Emecen, 2016: 330). 21 Mayıs 1645 (25 Rebiülevvel 1055)'te Sakız'a gelen Osmanlı deniz gücü buradan ayrılıp Navarin'e ulaşmıştır. Osmanlı askerine bu hareketin Girit'e yapılacağı burada ilan edilmiş ve 21 Haziran (26 Rebiülâhir)'de buradan ayrılmış ve hedef Hanya olarak belirlenmişti. Aya Todori yakınlarına 23 Haziran'da karaya asker çıkarılarak ve bundan hemen sonra 27 Haziran'da Hanya muhasarası başlamıştı. Yoğun bir çatışma sonucu dışarıdan yardım alamayan Hanya kalesi 54

gün sonra teslim oldu (26 Cemâziyelâhir 1055/19 Ağustos 1645). Burada bulunan Venediklilerin serbestçe gitmelerine izin verilmiş ve eşyalarını alarak kaleyi terk etmişlerdi.⁸

Hanya'nın teslim alınması üzerine Sultan İbrahim İstanbul'da üç gün üç gece şenlikler yaptırdı. Serdar, Venediklilerin Dalmaçya sahillerinde, Karlı-ili ve Ballı-Badra taraflarına hücumlarının olduğunu bildirip, yeni kuvvetler istemişti. Yeni gelen kuvvetlerle birlikte kalenin barut, cephane ve erzak ihtiyacı da temin edilmiş oldu. Yusuf Paşa, Hanya'da Hasan Paşa kumandasında bir miktar muhafaza gücü bırakarak İstanbul'a dönmüş ve padişah tarafından kabul edilmişti (Na'imâ, 2007: III/1048-1050). Yusuf Paşa'nın Hanya'dan galibiyetle dönmesi Sadrazam Sultanzâde Mehmed Paşa'nın pek hoşuna gitmedi ve aralarında şiddetli bir rekabet başladı. Önce onu Mısır valiliği ile uzaklaştırmak istediysen de Yusuf Paşa'nın Kösem Sultan ve Cinci Hüseyin Efendi tarafından desteklenmesinden dolayı bunda başarılı olamadı (Kâtip Çelebi, 2016: II/896). Bu defa Yusuf Paşa, Sadrazam aleyhinde bazı ithamlarda bulunarak Venediklilerden aldığı 60.000 flori karşılığında Girit seferine muhalefet ettiğini söyledi. Bunun üzerine padişah her ikisini huzurunda yüzleştirerek karşılıklı ithamlarını dinledi ve sadrazamı azletti (28 Şevvâl 1055/17 Aralık 1645).(Na'imâ, 2007: III/1064-1066; Kâtip Çelebi, 2016: II/896). Bundan sonra padişah, Yusuf Paşa'ya "*Elbette iç-ilinde olan beylerbeyiler ile hemen git var, Girit'i bütün al.*" diye Girit savaşına devam etmesini istemişti. Ancak Yusuf Paşa da Sultan İbrahim'e cevaben "*Pâdişâhım! Re'âyâyâ kereste salınup hâlâ gemiler yapılmak üzere dir ve vaktimiz erba'în esnâsıdır, mevsim-i sefer-i bahr olmadığından kat'-ı nazar ol kadar mîrimîrânlara ol cezîrede güncâyış yoktur şimdi gidemem.*" diyerek padişahı gazaplandırmıştı. Böylece sadrazamın söylediği şeyler padişahın içinde ukde olarak kalmış, kış ortasında Girit'in tamamını feth ile yeni bir emir karşısında isteksiz tavırlarından dolayı Silahdar Yusuf Paşa da idam edilmiştir (4 Zilhicce 1055/22 Ocak 1646). (Na'imâ, 2007: III/1067-1068; Gökbilgin, 1988: 5-2/883).

Sultanzâde Mehmed Paşa'nın yerine sadrazam tayin olunan Defterdar Salih Paşa, Erdel, Boğdan, Kırım ve Lehistan ile olan ilişkileri düzene koyduktan sonra yine Girit'te devam eden savaşla meşgul olmaya başladı. Azledilen Sadrazam Sultanzâde, Girit'e serdar olarak tayin edildiyse de iki ay sonra orada vefat edince yerine Deli Hüseyin Paşa görevlendirildi (29 Cemâziyelâhir 1056/12 Ağustos 1646). Hüseyin Paşa kumandasındaki Osmanlı kuvvetlerinin kırk günlük kuşatması sonucu Resmo feth edilmiş ve bir müddet sonra Kandiye muhasarası başlamıştı. Ancak Venediklilerin karşı harekatı yanında Çanakkale Boğazını abluka altına alıp gerekli mühimmatın ulaşmasını engellemeleri sebebiyle Kandiye kuşatması uzadı. Öbür taraftan Venediklilerle Dalmaçya kıyılarında da mücadele sürdürülmekte idi.

⁸ Girit seferi ve savaşın safahatı ile ilgili geniş bilgi için bkz. (Kâtip Çelebi, 2016: II/858-881; Şimşek, 2005: 64-70).

Başlangıçta üstünlük elde edilmesine rağmen durum gittikçe Osmanlı aleyhine dönmüş, Kırka sancağında bir çok kale elden çıkmış ve Kilis de kaybedilmişti (Na'imâ, 2007: III/1074-1109; Kâtip Çelebi, 2016: II/903-946; İlgürel, 1999: 19/5; Emecen, 2016: Ek-2/466).

1.8. İstikrarın Bozulması: Sadrazam Değişiklikleri ve Varvar Ali Paşa İsyanı

Girit ve Dalmaçya'da Venediklilerle devam eden mücadeleler esnasında İstanbul'un ahvali giderek bozulmakta, padişahın hastalığı ve muvazenesiz hareketleri artmaktaydı. Bu ortamda Cinci Hüseyin Efendi'nin itibarı azalmış, Sultan İbrahim bazı şeyhlere tedavi amacıyla daha fazla gitmeye başlamıştı. Böyle bir ziyaret için Davud Paşa'ya gittiği sırada araba yasağı emrini yerine getirilmediği gerekçesi ile kusurlu bulduğu Sadrazam Salih Paşa'yı idam ettirmiş (17 Şaban 1057/18 Eylül 1647), bundan sonra daha fazla harem kadınlarının tesir ve nüfuzu altına girmişti.⁹ Sadrazam Salih Paşa döneminde devlet yönetimi adam kayırma, haksız vergiler, rüşvet, saray döşemeleri için beylerbeyilerden samur kürkleri ve kumaşlar istemesi gibi olalar iyice artmıştı (Özgül, 2010: 404-405). Sultan İbrahim, Sadrazam Salih Paşa'yı idam ettirdikten sonra sadaret mührünü musâhibesi Şekerpâre Hatun'un kocası olan Köse Musa'ya vermiş idi. Ancak Köse Musa Anadolu'da olduğundan onun İstanbul'a gelişine kadar sadaret kaymakamlığına getirilen Başdefterdar Ahmed Paşa verdiği 300.000 kuruş rüşvet karşılığında sadrazam tayin edilmişti (21 Şaban 1057/21 Eylül 1647). Sadrazam Ahmed Paşa döneminde padişahın dengesiz hareketleri artmış, onun samur alışkanlığını körükleyerek samur vergisi ihdas ederek hem padişahı oyalamış hem de kendi makamını korumaya çalışmıştır. Sadrazamlığı döneminde kimi zaman kendisi kimi zaman da padişahı etkileyerek haksız olarak çok sayıda insanın ölümüne sebep olmuştur. Ahaliye yeni vergiler ihdas ettiği gibi makamları hak etmeyenleri tayin etmişti. Sadece devlet idaresinde olanlar değil azledilenler ve müderrislerden bile yeni vergiler talep ettiği gibi yeni mükellefiyetler yüklemekteydi. Nitekim mazul olan kimi devlet görevlilerinden hünkar bahçelerinde kayık ve köşk yapturtmalarını emretmiş, imkanı olan bunu ifa edebilirken olmayanlara da *"bu gün ikindi vaktine varınca hâzır olmazsa başın almağla kanâ'at itmezüz"* diyerek tehdit etmişti. Bu dönemde samur ve amber merakı çok yaygınlaşmış, çıkarılan bir fermanla bütün taşra ümerasına kasır ve köşkların samur kürkleriyle döşenmesi emri verilmiştir (Şimşek, 2005: 51-52; Özcan, 1998: 17/301). Sultan İbrahim'in bir başka garip hareketi de çocuk yaşta kızlarını büyük şenlikler yaparak vezirlere nikahlamasıdır. Sadrazam Ahmed Paşa'yı damat edinmek için hanımından ayırmış

⁹ Sultan İbrahim araba ile gezerken başka arabalar ile karşılaşarak sokaklarda sıkışıklık olmasından dolayı *"Arabalar şehre girmesin ve şehirde bir ferd arabaya süvâr olmasın. İstanbul içinde bir dahi görmeyem"* diye yasak getirmişti. Bir gün Davud Paşa tarafında iken tesadüfen önlerine bir araba çıkması üzerine yasağı uygulamadığı gerekçesiyle Salih Paşa'yı katletmiştir. (Na'imâ, 2007: III/1109-1111).

ve kızı Beyhan Sultan ile evlendirmiştir. Söz konusu düğün için türlü türlü mücevher süsler ile yedi gün yedi gece düğün ve şenlikler düzenlenmiştir (Şubat 1648).(Kâtip Çelebi, 2016: 978; Emecen, 2916: 339). Haremde bulunan bir çok cariyeden başka mevcut yedi hasekiye yıllık gelirleri yüzbinlerce kuruşluk hasılatın tahsis edilmesi, bunların mensuplarına yapılan harcamalar hazine gelirlerini önemli miktarda azaltmakta ve askerın bile maaşını ödemekte güçlük çekilmekteydi. Bundan dolayı ilmî, idarî ve askerî makamlar açıktan fazla rüşvet verene satılmakta, önemli sancaklar ve geliri yüksek eyaletler hem musahip ve nedimlere hem de haseki ve kethüdalarına verilmekteydi. Sultan İbrahim, haremdeki yedi hasekiden başka teamüllere aykırı olarak bir cariyeyi nikahına almış, bunun için gösterişli bir düğün tertip etmiş, bir çok kimseye büyük hediyeler vermeyi zorunlu tutmuştu. Hatta bilahare “*Telli Haseki*” adını alan bu cariyeye için İbrahim Paşa sarayını kürk ile tefriş ettirmişti (Gökbilgin, 1988: 5-2/884).¹⁰

Özellikle 1647 yılından itibaren sarayda meydana gelen bu hadiseler merkez ve taşrada huzursuzluğu giderek arttırdı. Eyalet ve sancakbeylerine yönelik yeni kararlar bu kesim üzerinde menfi tesirlerin artmasına sebep oldu. İstanbul dışındaki eyaletlerden kanun dışı isteklerde bulunulmaktaydı. Sivas Beylerbeyi Varvar Ali Paşa’dan nizami olmayan vergiler tekâlif olarak 30.000 kuruş bayram harçlığı istenmesi isyanına sebep olmuştur. Şehrin önde gelenlerini toplayarak bu tekâlifin ödenmesine imkan olmadığını belirtmiş, ayrıca Anadolu Beylerbeyi İpşir Mustafa Paşa’nın Sivas’ta bulunan güzelliği ile şöhret olmuş zevcesinin İstanbul’a gönderilmesi emrine karşı gelmiş, bu olumsuz gidişten padişahın sorumlu olduğunu, devlet işlerinin kadınların elinde kaldığını, padişahın memleket meseleleri ile ilgilenmediğini, ümera ve beylerbeylerin üç senelik görev sürelerinin tamamlanmadan azledilmelerinin yanlış olduğunu ve bunların düzeltilmesi için İstanbul’a gideceğini ilan etmiştir. Azledildikten sonra etrafına topladığı adamlarla harekete geçen Ali Paşa, Çerkeş kasabasına geldiğinde etrafı merkezi hükümetin gönderdiği asker tarafından çevrilmiş ancak bunları mağlup etmiştir. Daha sonra İpşir Mustafa Paşa karşısında yenilmiş ve yakalanıp idam edilmiştir (26 Rebüülâhır 1058/20 Mayıs 1648). (Özgül, 2010: 413-414).¹¹

Varvar Ali Paşa isyanı bastırıldıktan sonra Çanakkale Boğazı’nın Venedik ablukası altında olmasından dolayı Girit’teki askere yardım malzemesi götürmeyen Kaptan-ı Derya Ammarzâde Mehmed Paşa da katl edilmiştir (26 Cemâziyelevvel 1058/18 Haziran 1648). Hemen arkasından İstanbul’da deprem

¹⁰ “Beş altı hassekînin senevî yüzer bin kuruş hâslarından gayri, tevâbi’ u levâhuk ve sâ’ir erbâb-ı isrâfîn içeride ve taşrada kesret-i itlâf ve isrâfından Hazîne-i Âmire vâridâtına küllî kesr târî olup kul mevâcibi verilmeye küllî usret çekilip...”, (Kâtip Çelebi, 2016: II/954-955).

¹¹ “...bundan akdem Sivas’da olan zevcesi taraf-ı saltanatdan talep olundukta...”, (Kâtip Çelebi, 2016: II/981-982).

olmuş, kısmî tahribata yol açmıştır. Bu felaket ilahi bir ceza işareti olarak görülmüş, Osmanlı payitahtında türlü türlü dedikodulara sebep olmuştur.¹²

1.9. Sultan İbrahim'in Tahttan İndirilmesi ve Katli

Sadrazam Ahmed Paşa'nın getirdiği ağır mükellefiyetler umumi olarak toplumun her kesiminden büyük tepkiye sebep olmaktadır. Nitekim devlet erkanından tahsil etmekte olduğu samur ve amber bedelini yeniçeri ocağının önde gelen ocak ağalarından da almak istemesi olayların seyrini tümünden değiştirmiş, bir anda her şey kendi aleyhine dönmüştür. Sadrazamın, ocak ağalarından almak istediği bu bedeli Bektaş, Muslihuddin, Kara Murad, Kara Çavuş ve Mustafa ağalar vermemek için aralarında mutabakat sağlamışlardır. Bu durumu öğrenen Ahmed Paşa, oğlu Baki Bey'in düğününe davet ettiği ağaları bir tertip hazırlayarak ortadan kaldırma planı hazırlamıştı. Durumdan şüphelenen ağalar derhal burayı terk etmişlerdir.¹³ Bu defa ağalar Sadrazam Ahmed Paşa'ya karşı harekete geçmek için önce Fatih Camiinde toplanmışlardır. Toplantıya katılanlar arasında Şeyhülislam Abdurrahim Efendi, kazaskerler, müderrisler, şeyhler, ocak ağaları, sipahi ve yeniçeriler mevcuttu (16 Receb 1058/6 Ağustos 1648). Bu toplantıda Sadrazam Ahmed Paşa suçlanmış, onun padişahı kadınlara ve güreş eğlencelerine meyl ettirdiği, rüşvetin yaygınlaştığı, halk ve devlet görevlilerinin durumunun perişan olduğu, samur ve kürk merakının hem büyük mali zarara hem de tepkiye yol açtığı, bu sebeple öncelikle dirayet sahibi ve istikamet üzere bir sadrazamın işbaşına getirilmesi gerektiği istişare edilmiştir. Yapılan toplantıda Sofu Mehmed Paşa'nın sadrazam yapılması uygun görülmüş, buraya davet edilmiş, ulemadan biri kendisine "*Cemâ'at-i mislimîn bi'l-ittifâk sadâret-i uzmâya sizi lâayk görüp, ihtiyâr eyledik ve cümlelerin iltimâsı oldur ki ber-muktezâ-yı şer'-i şerîf mesâlih-i müslîmini görüp umûr-ı saltanat ve levâzım-ı dîn ve devlette kemâl-i mertebe tekayyüd ve ihtimâm buyurasız*" diye hitap etmişti (Akkaya, 1957: 81-82; Şimşek, 2005: 81; Emecen, 2016: 343-344). Bu istişarî toplantı her ne kadar sadrazama karşı olmakla birlikte asıl hedefin padişahı tahttan indirmek olduğu bilinmekteydi (Özgül, 2010: 417). Bu hareket yeniçeri ocak ağaları ve ulemanın işbirliği ile hazırlanmış, görünüşteki öncülerinin Şeyhülislam Hoca Abdurrahim Efendi ve Kara Murad Ağa olup ancak Kösem Sultan'ın da her ne kadar oğlunu koruyor gibi görünmesine rağmen perde arkasında onun müessir rolü olduğu dikkati çekmekteydi (Özgül, 2010: 418; Emecen, 2016: 344).

Ocak ağaları 7 Ağustos 1648 (17 Receb 1058) Cuma sabahı Orta Camiinde bir araya gelmişler, Ahmed Paşa'nın idamı için şeyhülislamı davet etmişlerdi. Ulema da bu sırada Fatih Camiinde toplantı halindeydi. Ağalar ve ulemanın faaliyetini

¹² "Haziran'da gündüz zelzele Rum'da kan dökülüp pâdişâh helâkine delâlet eder", (Kâtip Çelebi, 2016: II/982).

¹³ Ağalar düğüne gelmişken ocak halkından Recep Ağa "Ne otursunuz devletlinin size sût-i kasdı vardır, ba'de'l-yevm hânelerinizde bile bulunmayasız." diyerek onlara bu tertibi haber vermiştir (Na'imâ, 2007: III/1147).

öğrenen Ahmed Paşa geceleyin kaçarak saklanmıştı. Fatih Camiinde toplanan ulema Orta Camiine giderek ocak ağaları ile bazı yeni kararlar almış ve böylelikle ağalar da hareketlerini de meşruiyet kazandırmışlardı. Söz konusu toplantıların nihai amacını bir telhis yazarak padişaha bildirmişlerdir. Bu telhisin özü Ahmed Paşa'nın azledilmesi ve Sofu Mehmed Paşa'nın sadrazam tayin edilmesini ihtiva etmekteydi. Padişah bu talebi kabul etmiş, Sofu Mehmed Paşa'nın huzuruna gelmesini istemiştir. Padişah sadaret mührünü ona verip eski sadrazama da dokunulmamasını istediye de topluluk bunu kabul etmemişti. Şeyhülislam Orta Camiide eski sadrazam Ahmed Paşa'nın idamı konusunda fetva vermişti. Bu kararı bildirmek için sadrazam tekrar padişahın huzuruna çıktıysa da Sultan İbrahim tarafından azarlanıp ağır hakaretlere maruz kalmıştı.¹⁴

Nihayet eski sadrazam Behram Ağa'nın evinde yakalanıp 7-8 Ağustos gecesinde idam edilmiş (Na'imâ, 2007: III/1156-1157; Şimşek, 2005: 82-83), Orta Camiinde toplanan kalabalık bu defa padişahı tahttan indirmek için saraya yönelmişti. Ertesi günü saraya giden topluluk içinde yer alan şeyhülislam, ulema, yeniçeri zabıtları ve silahlı kimseler Atmeydanı'nda toplanmışlardı. Görevi sırasında menfi icraatları ile tepki toplayan Rumeli Kazaskeri Muslihuddin Efendi'yi Sultan Ahmed Camii girişinde rastlayan kalabalık onu hemen öldürmüşler, cesedini daha önce katl edilen Ahmed Paşa'nın yanına bırakmışlardır. Ancak rivayete göre aynı yerlerde dolaşmakta olan Cinci Hüseyin Efendi'yi ise dokunmamışlardı (Kâtip Çelebi, 2016: II/985-987; Şimşek, 2005: 85-86). Sultan Ahmed Camiinde toplanan grup padişahın tahttan indirilmesi konusunda ittifak edildiğini, cumhura muhalefet edilmemesini, büyük Şehzade Mehmed'in biat için gönderilmesini talep etmişlerdi. Bu olayı Katip Çelebi de aynen şu şekilde nakl eder: "*Pâdişâhun hal'ine ittîfâk olunmuştur. Cumhûra muhâlefet câ'iz değildir. Büyük Şehzâde Sultân Mehmed bey'at için câmi'e gönderile.*" Ancak bu talep Kösem Sultan tarafından camide biat olmayacağını beyan ederek kabul görmemiş "*“Câmi'de cülûs olağelmemiştir. Sarâyâ gelsinler”*" diyerek onların Topkapı Sarayına gelmelerini istemişti (Kâtip Çelebi, 2016: II/987). Bostancıbaşının güvenlik konusunda verdiği teminat üzerine başta ocak ağalarından Muslihuddin Ağa, Bektaş Ağa, Murad Ağa ve Kara Çavuş Mustafa Ağa olmak üzere yeniçeri kethüdası vesair zabıtlar, altı bölük ağaları saraya girmişlerdir. Şeyhülislam ve beraberindeki ulema divanhaneye varıp "*Sultan İbrâhim hazretlerinin şehzâde-i esenni olan Sultân Mehmed hazretleri tiz çıkarun*" diyerek Valide Sultan'a haber göndermişlerdir. Bir müddet sonra Valide Sultan, Enderun Ağaları, kızlar ağası ve kapı ağası dışarı çıkıp Şeyhülislam ve ocak ağalarına "*Muradınız nedir?*" diye sual eylemişler ve "*Murâdımız Sultan İbrâhim hal' ve şehzâde-i esenn olan Sultan Mehmed'i iclâs ettirmektir. Heman tiz çıkarun, devlet ve ikbâl birle cülûs buyursunlar*" demişlerdir.

¹⁴ Orta Camiinde yapılan toplantıda "*Vezîr Ahmed Paşa müfsîd ve vâcib'l-katldir izâle olunup sâbikâ defterdârlıktan ma'zûl Mevlevî Mehmed Paşa vezîr olsun.*" şeklinde karar almışlardır. (Na'imâ, 2007: III/1149-1151; Katip Çelebi, 2016: II/985).

Kösem Sultan, İbrahim'in yerinde kalması için ağalarla müzakere ettiyse de bir sonuç alınamamıştır. Hatta küçük yaştaki çocuğun tahta çıkmasının şer'an uygun olmadığını ifade etmesine rağmen Şeyhülislam ve Karaçelebizâde'nin etkili sözleri karşısında Şehzade Mehmed'i ortaya çıkarmış ve akabinde o tahta oturtulmuştu.¹⁵ IV.Mehmed tahta çıktıktan sonra İbrahim'e karar tebliğ edilmiştir. İbrahim, kendisine tebliği için gelen heyet arasında uzun bir konuşma cereyan etmiş, sonunda "Hoş imdi başımda yazılan bu imiş emir Allah'ın" diyerek tahtı terk etmiştir. Daha önce kendisi için hazırlanan odaya iki cariyesi ile birlikte kapatılmıştı.¹⁶ Ancak İbrahim kapatıldığı odada devamlı feryad ü figan içinde olduğundan saray halkı bundan çok etkilenmiş ve hatta onu buradan çıkarıp yeniden tahta oturtmak mülahazası içinde oldukları halka aks etmişti (Kâtip Çelebi, 2016: II/988). Bu arada yeniçeriler ile sipahiler arasında cülus bahşişi sebebiyle ortaya çıkan ihtilaf üzerine sipahiler İbrahim'i yeniden tahta çıkarmak istemişlerdi. Fitnenin büyüme ihtimaline karşılık sadrazam, şeyhülislam ve nakibüleşraf birlikte eski padişahın boğdurulması kararını vermişlerdir (Şimşek, 2005: 90; Kara Çelebi-zâde, 2003: 10). Sadrazam ve şeyhülislam IV.Mehmed ile bir müddet görüşüp, Sultan İbrahim'in idamı ile ilgili fermanı almışlardır. Sultan İbrahim'in idam gerekçelerinden birini de aynı anda iki halifenin bulunmaması hükmüne dayandırılmıştır.¹⁷ Ayrıca Sultan İbrahim'in makamları ehline vermeyip rüşvetle ehil olmayanlara verdiği ve bundan dolayı hal ve izalesi konusunda alınan fetvadan sonra şeyhülislam, sadrazam, yeniçeri ağası odaya girerek cellat Kara Ali'nin mübaşeretini ile Sultan İbrahim tahttan indirildikten on gün sonra boğulmak suretiyle katl edilmiştir (28 Receb 1058/18 Ağustos 1648). Sultan İbrahim Ayasofya Camii kapısı yanında bulunan amcası I.Mustafa türbesine defn edilmiştir.¹⁸

¹⁵ Burada Kara Çelebi-zâde'nin "Elbette heman şimdi Şehzâde-i civân-baht hazretleri şeref-efzây-ı tâc ü taht olup, zebâne-keş olan âteş-i fitneyi bi-tarîkı'l-inhisâr bu vech üzere teskîne isti'câl lâzımdır. Şöyle ki bir an dahi te'hîr oluna, sonra yüz bin tedbîr netîce-pezîr olmaz." sözlerine karşılık Valide Sultan ile konuşmalar devam etmiştir. Artık başka çare olmadığını gören Valide Sultan, Şehzade Mehmed'i ortaya çıkarıp "murâdınız bu mudur? İşte şehzâde işte siz" demiştir. (Kara Çelebi-zâde, 2003: 3-4; Şimşek, 2005: 87-88).

¹⁶ "...ferş-i mülükâne ile tezyîn olunan âlî vü metîn kubbede iki cariye ile temkîn ve şân-ı saltanata şâyeste cümle mühimmâtı ta'yîn olunup kapusu muhkem takfil ve kilide kurşun akıldılmak üzere...", (Kara Çelebi-zâde, 2003: 7-8; Na'imâ, 2007: III/1165-1167).

¹⁷ "Pederim İbrâhim Hân ba'zı hevâdârları imdâdıyle ikaz-ı fitne vü fesâd etmek üzeredir. Def-i mahzûr-ı zarar-ı âmm mülâhazasıyle bağ-ı âlemden Mısr- adem tarafına tahrîk-i kadem etmesi dîn ü devlete ehemmiyet olmuştur. İmdi fermân-ı mütehattimü'l-iz'ân mücebince nokta-i vücvâdu merkez-i şuhûddan nâbûd olup hâr âzârı dâmen-i mülk-i milletten izâle olunsun". (Kara Çelebi-zâde, 2003: 10-11; "İzâ icteme'a'l-halîfetân fâktülühü ahadu-hümâ", (Na'imâ, 2007: III/1168).

¹⁸ İbrahim katli için alınan fetva metni Fezleke'de şu şekilde yer almaktadır: "Menâsib-ı 'ilmiyye ve seyfiyyeyi ehline vermeyüp rüşvetle nâ-ehle tevcîh itmekle nizâm-ı 'âleme hâle viren pâdişâhın şer'an hal' ü izâlesi câ'iz olur mu?" diyü istiftâ ve "Olur" diyü imzâ itdiklerinden sonra...", (Katip Çelebi, 2016: II/988-989; Na'imâ, 2007: III/1168).

Sultan İbrahim, 4 Kasım 1615 (12 Şevvâl 1024) tarihinde doğmuş ve 18 Ağustos 1648 (28 Receb 1058) yılında vefat etmiştir. İbrahim'in hanımları Hatice Turhan Sultan, Aşub Sultan, Muazzez Sultan, Ayşe Sultan, Mahenver Sultan, Şivakar Sultan, Hümaşah (Telli Haseki), kızları ise Fatma Sultan, Gevher Sultan ve Beyhan Sultan'dır. Şehzadeleri ise Mehmed (1051), Süleymân (1052), Ahmed (1052), Murâd (1052), Selîm (1054), Osman (1054), Cihângîr (1056), Bâyezîd (1058), Orhan(1058)'dir. Bunlardan dördü İbrahim hayatta iken vefat etmiştir (Özgül, 2010: 419; Uluçay, 1980: 56-65). Sultan İbrahim, tahta çıktığında Osmanlı hanedanının tek varisi idi. Gerçekte bu durum Osmanlı padişahlarının neslin devamı açısından büyük bir riskle karşı karşıya gelindiğini işaret etmekteydi. Ancak Valide Kösem Sultan'ın büyük gayretleri ile İbrahim'e temin edilen cariyeler ve hasekilerden yukarıda da görüldüğü gibi on erkek ve üç kızı olmuştur. Bundan dolayı Sultan İbrahim, Osmanlı hanedanının neslinin inkiraza uğramasını önlediğini kabul edilmektedir (Kâtip Çelebi, 2016: II/1002; Danışmend, 1972: 3/410; Pierce, 1996: 144).

Sonuç

XVII. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin malî, idarî, askerî ve içtimaî bakımdan büyük kargaşaların yaşandığı kaotik bir dönemdir. Devlet yüzyılın başından itibaren doğuda ve batıda sık sık seferlere çıkmak zorunda kalmış, bunların sonuçları toplumun her kesimini etkilemiştir. Yine bu yüzyıl başlarında şehzadelerin sancağa çıkma geleneğinden vazgeçilerek saltanatta "ekberiyet" usulüne geçilmesinin getirdiği olumsuzluklar devlet yönetimine de yansımıştır. Özellikle şehzadelerin sarayda bir odada tutulmaya başlanması, onların padişah olarak tahta çıktıklarında devlet yönetimi için yeterli tecrübe ve bilgilere haiz olmalarına mani oluyordu. XVII. yüzyılda padişahların tamamı sarayda yetişmek durumunda kaldığından saltanata çıkanların icraatlarını kabiliyetleri belirlemekteydi. Bunun yanında idarede bulunan devlet adamlarının da bunda etkisi tartışılmaz bir gerçektir.

Osmanlı kroniklerinde Sultan İbrahim'in şahsiyeti ve idaresi hakkında ilginç olaylar anlatılmaktadır. İbrahim, dönemin kroniklerinden hareket ederek baktığımızda belki çok kabiliyetli bir kişiliğe sahip değildi ancak koca bir cihan imparatorluğunun sultanı olduğunun da farkındaydı. Zira tahta oturduğunda söylediği ilk cümle "Yâ Râb! Eyyâmında Ümmed-i Muhammed'i hoş hâl eyle ve biri birimizden hoşnûd eyle" dua ve temennisidir. Bunun yanında devletin iç ve dış meseleleri ile de yakından ilgilendiği görülmektedir. İstanbul'da zahire sıkıntısı çekilmemesi için limanlara gelen zahireleri takip ettiği gibi bunların fiyatlarıyla da yakından ilgilenmiştir. Burada Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın Sultan İbrahim'i olumlu yönde yönlendirmesinin de etkisi büyüktür.

Sultan İbrahim dönemi ile ilgili kroniklerde dikkat çeken husus şudur: Kemankeş Kara Mustafa Paşa gibi dirayetli bir paşadan sonra gelen sadrazamlar padişahın içinde bulunduğu halet-i ruhiyyeden ve devlet otoritesininin tam

manasıyla tesis edilememesinden dolayı idare-i maslahat yoluna gitmeyi tercih etmişlerdir. Çünkü padişahın olaylar karşısında sergileyeceği tutumu öngörebilmek mümkün değildi. Bunu bir araba sebebiyle katl edilen Salih Paşa, kış ortasında Girit'e asker gönderme meselesinden idam edilen Yusuf Paşa olayında görmek mümkündür. Yine Sultanzâde Mehmed Paşa ve Ahmed Paşa'nın padişahın olaylar karşısındaki tavırlarını dikkate alarak hareket etmeleri devlet yönetiminde zaafa sebep olmuştur. Bir tarafta bir türlü sonuçlanmayan Girit savaşı, öbür tarafta mümkün olduğunca makamda kalmak isteyen sadrazamlar olayların seyrini etkilemiştir. Padişahın samur merakını keşf edip yeni vergiler ihdas ettirmeleri, yönetimde etkin hale gelen kadınların masraflarının maliyeye olan külfeti için başka bir buyutunu oluşturuyordu. Bütün bunlar Sultan İbrahim'in son dönemde devlet idaresinden uzaklaşmasına ve tahttan indirilmesine sebep olmuştur.

Kaynakça

Abdülkadir Efendi. (2003). *Topçular Kâtibi Abdülkâdir (Kadri) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)*. C. II, (Haz. Z. Yılmaz), Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Akkaya, Z. (1957). *Vecihi Devri ve Eseri (1637-1661/1057-1071)*. Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi, Basılmamış Doktora Tezi.

Altınay, A. R. (2010). *Samur Devri (1640-1648)*. (Çev. Z. Öktem), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Anonim Bir Osmanlı Kaynağına Göre Girit'in Fethi, (2017). (Yay. Haz. A. Pul), Ankara: Gece Kitaplığı.

Danışmend, İ. H. (1972). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. C.3, İstanbul: Türkiye Yayınevi.

Emecen, F. M. (2016). *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-II*. İstanbul: İSAM Yayınları.

----- (2016). Sâlih Paşa. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde Ek-2 (ss. 465-467), İstanbul: TDV Yayınları.

----- (2016). Mehmed Paşa, Sultanzâde. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde Ek-2 (ss. 227-229). İstanbul: TDV Yayınları.

Evliya Çelebi. (1998). *Seyahatnâme*, (Haz. R. Dankoff-S. A. Kahraman-Y. Dağlı), C.1, İstanbul: Yapı Kredi Bankası.

Gök, E. B. (2003). *89 Numaralı Mühimme Defteri*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Gökbilgin, M.T. (1988). İbrahim. *İslam Ansiklopedisi* içinde C. 5/2, (ss. 880-885), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Gülsoy, E. (2004). *Girit'in Fethi ve Osmanlı İdaresinin Kurulması (1645-1670)*. İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı.

İlgürel, M. (1999). Hüseyin Paşa. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde C.19, (ss. 4-6), Ankara: TDV Yayınları.

----- (2002). Kösem Sultan. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde C.26, (ss. 273-275), Ankara: TDV Yayınları.

İnbaşı, M., Çakır, İ.E., & Demir, S. (2014). 1642 Tarihli Erzurum Eyaleti Mufassal Avarız Defterleri (Erzurum-Tortum-İsbir-Hınıs-Pasin). Ankara: Türk Tarih Kurumu

Kâtip Çelebi. (2018). *Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'i-Bihâr*. (Haz. İ. Bostan), Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.

Kâtip Çelebi. (2016). *Fezleke*. II, (Haz. Z. Aycibin), İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.

Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi. (2003). *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli, (Tahlil ve Metin)*. (Haz. N. Kaya), Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Koçi Bey Risâleleri. (2007). (Haz. S. Çakmakçioğlu), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Na'imâ Mustafa Efendi. (2007). *Târih-i Na'imâ*. C. II, (Haz. M. İpşirli), Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Özcan, A. (1998). Hezarpâre Ahmed Paşa, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde C.17, (ss. 301-302), İstanbul: TDV Yayınları.

----- (1998). Hüseyin Efendi. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde C.18, (ss. 541-543). İstanbul: TDV Yayınları.

----- (2002). Kemankeş Mustafa Paşa. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde C.25, (ss. 248-250), Ankara: TDV Yayınları.

Özel, O. (1999). 17. Yüzyıl Osmanlı Demografi ve İskan Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak: "Mufassal" Avarız Defterleri, XII.Türk Tarih Kongresi,(12-16 Eylül 1994), Kongreye Sunulan Bildiriler içinde C. III, (ss. 735-743), Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Özgül, İ. (2010). *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l-ibrâr adlı Eseri (1299-1648). Tahlil ve Metin*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Peirce, L. P. (1996). *Harem-i Hümayun:Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*. (Çev.A. Berktay), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Şimşek, H. (2005). *Peçevî Târihi, (355b-364b, Zeyl 365a-393a Metin, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

TS.MA.e, nr. 857/63.

Uluçay, M. Ç. (1980). *Padişahların Kadınları ve Kızları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

----- (2012). Sultan İbrahim Deli miydi? Hasta mıydı?. (Haz. M. Ç. Uluçay-M. S. Koz -H. Şahin), *Sancaktan Saraya* içinde (ss. 127-172), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Uzunçarşılı, İ.H. (1982). *Osmanlı Tarihi*. C.III/I-II, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Zinkeisen, J. W. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1623-1669)*. C. 4, (Çev. N. Epçeli), İstanbul: Yeditepe Yayınevi.